

طراحی و ارائه الگوی مسئولیت اجتماعی مدارس

سیده طیبه طبائی^۱، حمید شفیع زاده^۲، نادر سلیمانی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۱۷

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

هدف: مسئولیت اجتماعی در مدارس نقش موثری در عملکرد و موفقیت مدارس دارد. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف طراحی و ارائه الگوی مسئولیت اجتماعی مدارس انجام شد.

روش‌شناسی: این مطالعه از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا کیفی مبتنی بر نظریه اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) بود. جامعه پژوهش خبرگان مسئولیت اجتماعی مدارس کشور ایران در سال ۱۳۹۹ بودند. حجم نمونه طبق اصل اشباع نظری ۱۵ نفر برآورد که با روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی انتخاب شدند. داده‌ها با مصاحبه نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری و با روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی در نرم‌افزار MAXQDA-12 تحلیل شدند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که مسئولیت اجتماعی مدارس دارای ۹۸ مفهوم و ۲۸ مقوله فرعی در ۸ مقوله اصلی شامل مسئولیت‌های قانونی و مسئولیت‌های اخلاقی (شرایط علی)، مسئولیت‌های عمومی و بشردوستانه (پدیده محوری)، مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی (شرایط مداخله‌گر)، مسئولیت‌های اقتصادی (شرایط زمینه‌ای)، مسئولیت‌های زیست محیطی و دانش‌افزایی ذینفعان (راهبردها) و آگاهی و همکاری (پیامدها) بود.

بحث و نتیجه‌گیری: الگوی پژوهش حاضر می‌تواند یک راهنما برای متخصصان و برنامه‌ریزان باشد و آنان بر اساس آن برنامه‌هایی جهت ارزیابی و بهبود مسئولیت اجتماعی مدارس طراحی و اجرا نمایند.

واژگان کلیدی: مسئولیت اجتماعی، مدارس، آگاهی، همکاری

^۱ دانشجوی دکتری، گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد گرمسار، گرمسار، ایران.

^۲ دانشیار، گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد گرمسار، گرمسار، ایران (نویسنده مسئول).

^۳ دانشیار، گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد گرمسار، گرمسار، ایران.

مقدمه

امروزه جامعه‌پذیری سازمانی برای فرد و سازمان اهمیت فراوانی دارد. زیرا از یک سو اگر مورد کم‌توجهی یا بی‌توجهی قرار گیرد احتمال بروز و تکرار رفتارهای بیرون از چارچوب و هنجارهای سازمانی افزایش می‌یابد و تداوم این وضعیت موجب شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای منفی، تعارض‌ها، کشمکش‌ها، جابجایی و ترک شغل می‌شود و از سوی دیگر هزینه‌گزینه‌گریز و استخدام نیروهای کارآمد و کاربردی را برای سازمان افزایش می‌دهد (Moradi Kordkandi, 2020). یکی از عمده‌ترین دغدغه‌های مدیران کارآمد در سطوح مختلف سازمان، چگونگی ایجاد بسترهای مناسب برای عوامل انسانی است تا با حس مسئولیت و تعهد کامل، وظایف شغلی و اصول اخلاقی حاکم بر آن را رعایت کنند که یکی از عوامل موثر بر آن مسئولیت اجتماعی است (Madhoushi & Norouzi, 2015). یکی از شاخص‌های رفتار شهروندی در تمامی سازمان‌ها از جمله سازمان‌های آموزشی، پذیرش مسئولیت است و مسئولیت‌پذیری فرایندی اجتماعی است که افراد از طریق آن خود را جزئی از سازمان و شغل خود می‌دانند و تمایل دارند که همواره سازمان خود را موفق ببینند (Huang & Do, 2021). مسئولیت به معنای ارزشمند دانستن ارتباط‌های به هم وابسته‌ای است که بین سازمان، گروه‌های ذی‌نفع، نظام اقتصادی و جوامع مرتبط وجود دارد و مسئولیت اجتماعی ابزاری برای تعهداتی است که یک سازمان باید نسبت به جامعه خود داشته باشد، شیوه‌ای برای ایده‌های سیاست‌گذاری درباره عمل به تعهدات و ابزاری برای تأمین نیازهای توأمان سازمان و جامعه است (Saracalolu & Gerceker, 2018). مسئولیت اجتماعی یک تعهد اجتماعی برای اعمال سیاست‌ها در تصمیم‌گیری‌های سازمانی و انجام اعمال و فعالیت‌های مرتبط با ارزش‌های مورد پذیرش جامعه است (Okechukwu Ugwuozor & Out, 2020).

بر اساس مدل Carroll (1991) مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها از چهار بعد اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه قابل بررسی است. مسئولیت اقتصادی از مسئولیت‌های اصلی هر سازمان و در واقع همان سودآوری می‌باشد. مسئولیت قانونی به این مطلب اشاره دارد که سازمان باید در چارچوب قوانین و مقررات جامع فعالیت کند. مسئولیت اخلاقی نشان‌دهنده آن است که سازمان چقدر ارزش‌ها و هنجارهای جامعه را مد نظر دارد و به آن احترام می‌گذارد. آخرین مسئولیت یعنی مسئولیت بشردوستانه به اعمال و فعالیت‌های خودانگیزخته و بشردوستانه اشاره می‌کند (Malinauskas & Juodsnukis, 2017). مسئولیت اجتماعی پیش‌شرط ایجاد و رشد استقلال فردی و خودشناسی است و باعث حفظ انسجام اجتماعی با رعایت احترام به تفاوت‌های موجود در راستای قوانین اجتماعی می‌شود (Cheng, Cheung & Chung, 2021).

برای مسئولیت اجتماعی دیدگاه‌ها و نظریه‌های مختلفی وجود دارد که از جمله می‌توان به نظریه نوع‌دوستی متقابل، نظریه یادگیری اجتماعی و نظریه نقش اشاره کرد. نظریه نوع‌دوستی متقابل توضیح می‌دهد که چرا مردم به افرادی کمک می‌کنند که آنها را نمی‌شناسند و به‌طور کلی این نظریه به‌عنوان تعهد طولانی برای رفاه دیگران و جامعه تعریف می‌شود. دو دلیل کلی برای نوع‌دوستی وجود دارد یکی اینکه ممکن است کمک به دیگران منفعت مالی نداشته باشد، اما به پاداش اجتماعی و تأیید گروهی منجر می‌شود. دیگری اینکه کمک به دیگران به‌عنوان یک هنجار اجتماعی پذیرفته شده است و به همین دلیل برخی به برخی دیگر کمک می‌کنند. نظریه یادگیری اجتماعی بر این عقیده است که افراد چه بخواهند و چه نخواهند تحت تاثیر الگوهای مختلف قرار دارند. بنابراین، بهترین شیوه آموزش مسئولیت اجتماعی آن است که تا جایی که امکان دارد الگوهای رفتاری مناسب تدارک دید. در نتیجه، خانواده و مدرسه نقش مهمی در یادگیری و نهادینه‌سازی مسئولیت اجتماعی و انجام آنها در دنیای واقعی دارند. نظریه نقش معتقد است که افراد به یک ساختار اجتماعی بزرگ‌تری وابسته هستند و هر شخص درون تعدادی از نظام‌ها برای خود جایگاهی دارد. در این نظریه نقش مفهومی کلیدی است که شخص و ساختار اجتماعی را به هم مرتبط می‌سازد و با ایفای نقش در ساختار اجتماعی هم موجب رضایت شخص و هم موجب رضایت دیگران می‌شود که این امر در پرتو رفتار مسئولانه اجتماعی محقق می‌شود (Yazdanpanah & Hekmat, 2014).

مسئولیت اجتماعی یکی از مهم‌ترین و برجسته‌ترین بخش نظام‌های مختلف از جمله نظام آموزشی می‌باشد که به‌عنوان وظیفه هر فرد در تعامل‌های اجتماعی در گروه یا جامعه تعریف شده است (Bugdayci, 2019). مسئولیت اجتماعی یکی از مسائل تربیتی است که در بسترهای اجتماعی معنا پیدا می‌کند و در عملکرد دانش‌آموزان و انجام وظایف و زندگی اجتماعی نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. بنابراین، مسئولیت اجتماعی در دانش‌آموزان یکی از مهارت‌های مهم در آنان است و زمانی بروز می‌کند که وجدان جمعی بیدار شود و پرورش یابد (Salehi Motaahed, Bakhtari & Seyedin, 2020). مسئولیت اجتماعی یک

مدرسه مسئولیتی داوطلبانه است که اعضای مدرسه در برابر جامعه و محیط زیست با پذیرش اصول اخلاقی، توسعه ارزش‌های دموکراتیک و پایدار، رفتار شفاف و اخلاقی در مشارکت فعال داوطلبانه، خودآموزی رفتار مسئولیت اجتماعی و تعهد به در نظر گرفتن ذینفعان در چارچوب قوانین و استانداردها است. بنابراین، مدرسه می‌تواند با بهره‌گیری از نیروهای متخصص و اختصاص امکانات لازم و ایجاد برنامه‌های مناسب و متنوع علمی، ورزشی، فرهنگی و غیره برای کلیه دانش‌آموزان گذشته از انتقال دانش و مهارت بر رفتار و اجتماعی کردن افراد و همسازی با اخلاق اجتماعی از طریق انتقال ارزش‌ها، هنجارها و نگرش‌های اجتماعی مطلوب و مناسب تاثیرات شگرفی داشته باشد (Augustiniene, Jociene & Minkute-Henrickson, 2015). سازمان‌های آموزشی مانند مدارس تاثیر عمده‌ای بر جامعه دارند و به همین خاطر فعالیت‌های آنها باید طوری باشد که آثار مثبت حاصل از فعالیت خود را به حداکثر و آثار منفی آن را به حداقل برساند. به عبارت دیگر، این سازمان‌ها باید مسئولیت اجتماعی خود را بشناسند، آنها را بپذیرند و اجرا نمایند (Chaisa & Chinokul, 2021). یکی از اهداف مهم نظام آموزش و پرورش رشد و توسعه مهارت‌های اجتماعی از جمله مسئولیت اجتماعی است که نشان‌دهنده رابطه فرد با دیگران و سازمان اجتماعی می‌باشد (Burgos & Carnero, 2020).

با اینکه درباره مسئولیت اجتماعی پژوهش‌هایی انجام شده، اما این پژوهش‌ها کمتر به بررسی آن در نظام آموزش و پرورش و به‌ویژه مدارس پرداختند. بنابراین، از مهم‌ترین پژوهش‌های انجام شده در این زمینه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: Khuong, Truogan & Hang (2021) ضمن پژوهشی درباره ذینفعان و برنامه مسئولیت اجتماعی به‌عنوان اصلی‌ترین استراتژی‌های توسعه پایدار به این نتیجه رسیدند که چهار مولفه مسئولیت‌های حقوقی، اخلاقی، زیست محیطی و بشردوستانه بر توسعه پایدار نقش موثری داشتند، اما نقش مولفه مسئولیت اقتصادی قابل توجه نبود.

Eghdampour, Keshtiaray & Esmaili (2020) ضمن پژوهشی با عنوان تجارب زیسته دانشجویان از مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دانشگاه به این نتیجه رسیدند که این سازه دارای ۷۱ مقوله فرعی در ۷ مقوله اصلی شامل فضای حاکم بر آموزش عالی، اصول حاکم بر آموزش عالی، عوامل زمینه‌ساز مسئولیت‌پذیری، درک همدلانه، نقش‌پذیری و مشارکت، ارزش‌مداری و ساختار اجتماعی دانشگاه بود. Salehi Motaahed & et al. (2020) ضمن پژوهشی درباره مولفه‌های مسئولیت اجتماعی در کتب درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی به این نتیجه رسیدند که این سازه شامل ۱۳ مولفه ملاطفت با حیوانات، محافظت از محیط انسانی و طبیعی، مودت و مهربانی با مردم، دگرخواهی، تاب‌آوری، عدالت‌ورزی، تکلیف‌محوری، حمایت‌گری، موعظه‌گری، سازگاری اجتماعی، همکاری و تعاون، نظم اجتماعی و مشارکت اجتماعی بود.

Baradaran Haghir, Noorshahi & Roshan (2019) ضمن پژوهشی با عنوان مفهوم‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه در ایران به این نتیجه رسیدند که بعد فردی آن شامل نگرش، ارزش، منش و کنش و بعد سازمانی آن شامل آموزش و تربیت دانشجو، پژوهش، خدمات تخصصی و مشارکت اجتماعی بود. دیگر یافته‌ها نشان داد که شرایط علی موثر بر آن شامل ابعاد درون دانشگاهی (با چهار مقوله مدیریت دانشگاه، فرایندهای سوق‌دهنده، زیرساخت و فرهنگ سازمانی)، برون دانشگاهی (با چهار مقوله حکمرانی، سیاست، اقتصاد و هویت دانشگاه) و عوامل نهادی بیرونی (با یک مقوله محیط تربیتی) و شرایط زمینه‌ای و مداخله‌گر آن شامل شش مقوله زمینه تاریخی، کمیته‌گرایی، موانع فرهنگی، موانع شناختی، موانع انگیزشی و موانع ساختاری و قانونی بودند.

Poodineh, Hosseingholizadeh & Mahram (2018) ضمن پژوهشی درباره مسئولیت‌پذیری اجتماعی مدرسه به این نتیجه رسیدند که مسئولیت‌پذیری اجتماعی مدرسه دارای ۱۱۱ مولفه در ۵ مقوله اجتماعی-سیاسی، اخلاقی-فرهنگی، قانونی، اقتصادی و زیستی بود. Eghdampour, Keshtiaray & Esmaili (2018) ضمن پژوهشی با عنوان شناسایی عوامل اثرگذار بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان نظام آموزش عالی به این نتیجه رسیدند که چهار عامل موثر بر آن شامل عوامل توسعه اجتماعی (با چهار مولفه خدمات اجتماعی، رفاه اجتماعی، منفعت اجتماعی و گروه‌های تعهدپذیر)، سرمایه اجتماعی (با پنج مولفه اعتماد اجتماعی، امنیت اجتماعی، مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی و مشارکت مدنی)، رضایت اجتماعی (با سه مولفه رضایت از زندگی، رضایت از جامعه و رضایت تحصیلی) و تعهد اجتماعی (با چهار مولفه ابعاد تعهد اجتماعی، تجارب تعهدپذیری، تجربه تعهد اجتماعی خودپسندانه و تعهدپذیری) بود.

Tian, Liu & Fan (2015) ضمن پژوهشی درباره تاثیر فشار ذینفعان خارجی و رهبری اخلاقی بر مسئولیت اجتماعی به این نتیجه رسیدند که هر دو متغیر فشار ذینفعان خارجی و رهبری اخلاقی می‌توانند بر مسئولیت اجتماعی تاثیر معناداری داشته باشند. Hirigoyen (2015) ضمن پژوهشی با عنوان روابط بین مسئولیت اجتماعی شرکت و عملکرد مالی: علیت چیست؟ به این نتیجه رسیدند که عوامل موثر بر مسئولیت اجتماعی را شامل منابع انسانی، رعایت حق و حقوق در محل کار، تعهد سازمانی، احترام به محیط زیست، رفتار بازاریابی و رفتار حکمرانی معرفی کردند که این عوامل نقش موثری بر عملکرد مالی داشتند. Yazdanpanah & Hekmat (2014) ضمن پژوهشی درباره عوامل موثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان به این نتیجه رسیدند که عوامل موثر بر آن شامل احساس عزت‌نفس، شیوه فرزندپروری منسجم، صمیمی و پاسخگو، مشارکت اجتماعی رسمی و غیررسمی، اعتماد اجتماعی بین‌شخصی، اعتماد تعمیم‌یافته و نهادی، جنسیت و پایگاه اقتصادی- اجتماعی بودند. Shahini (2011) ضمن پژوهشی درباره راهکارهای ارتقای مسئولیت اجتماعی در مدیران ستادی دانشگاه آزاد اسلامی به این نتیجه رسیدند که مسئولیت اجتماعی دارای سه مقوله مسئولیت سازمانی (شامل مولفه‌های ضوابط رفتاری، اخلاقی و اطاعت‌پذیری، فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی مطلوب و موثر، میزان تعهد مدیران، میزان نظارت بر امور سازمانی، ایجاد دل‌بستگی در نیروهای تخصصی، شیوه عمل مدیران و حسن اجرای امور و برنامه‌ها)، مقوله اقتصادی (شامل مولفه‌های کاهش فساد اداری، کاهش فقر، افزایش رفاه عمومی، شفافیت در فعالیت‌های اداری، اقتصادی و تجاری، بازدهی مناسب و مطلوب، کاهش هزینه‌ها و افزایش کارایی، و تأمین نظر مشتریان و مراجعین) و مقوله حقوقی (شامل مولفه‌های مسئولیت حقوقی، رعایت حقوق کارکنان و رعایت حقوق ذینفعان) بودند.

مدرسه از مهم‌ترین اساسی‌ترین نهادهای اجتماعی هر کشور محسوب می‌شود که نقش اساسی در هدایت، تربیت و کنترل افراد جامعه و کارکردهای مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و غیره دارد و با توجه به تحولات ایجادشده در نظام‌های آموزشی از جمله در اهداف، فرایندها، روش‌ها، ابزارها و غیره جریان آموزش و یادگیری نیز دچار دگرگونی شده و مدرسه به‌عنوان بخشی از نظام اجتماعی دچار تغییراتی در کارکردها و وظایف از جمله مسئولیت اجتماعی شده است (Poodineh & et al, 2018). امروزه پرداختن به مساله مسئولیت اجتماعی و پرورش آن در سازمان‌های مختلف به دلیل ناکارآمدی برخی سازمان‌ها، نگرانی‌های ناشی از جهانی‌شدن، مشکلات و رسوایی‌های اخلاقی و اجتماعی شایع، افزایش بی‌اعتمادی و نارضایتی شغلی بسیار برجسته‌تر شده است. پرورش مسئولیت اجتماعی در مدارس یک وظیفه ضروری برای تحصیل و دستیابی به جایگاه شغلی مناسب است و با پرورش آن نه تنها دانش‌آموزان را تشویق می‌کنیم که خودشان کارهای خود را به‌طور خودکار انجام دهند، بلکه آنها تشویق می‌شوند تا به جامعه نیز خدمت نمایند. سازمان آموزش و پرورش به‌عنوان بزرگ‌ترین سازمان کشور نقش مهمی در تعیین سرنوشت آتی جامعه دارد و رشد و توسعه آن ارتباط مستقیمی با رشد و توسعه جامعه و ارتقای جایگاه کشور در میان سایر کشورها دارد. بیشتر پژوهش‌ها درباره مسئولیت اجتماعی درباره سازمان‌های غیرآموزشی و پژوهش‌های مربوط به نظام آموزشی نیز غالباً دانشجویان و دانشگاه‌ها را مورد بررسی قرار دادند و کمتر پژوهشی به بررسی مسئولیت اجتماعی مدارس پرداخته و الگویی در این زمینه یافت نشد. در نتیجه، با توجه نقش موثری مسئولیت اجتماعی مدارس در عملکرد و موفقیت مدارس و جامعه، پژوهش حاضر با هدف طراحی و ارائه الگوی مسئولیت اجتماعی مدارس انجام شد. بنابراین، سوال‌های پژوهش به شرح زیر می‌باشند: ۱. شرایط علی مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ ۲. پدیده محوری مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ ۳. شرایط مداخله‌گر مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ ۴. شرایط زمینه‌ای مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ ۵. راهبردهای مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ ۶. پیامدهای مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ ۷. الگوی پارادایمی مسئولیت اجتماعی مدارس چگونه است؟

روش شناسی

این مطالعه از نظر هدف کاربردی و از نظر شیوه اجرا کیفی مبتنی بر نظریه اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) بود. جامعه پژوهش خبرگان مسئولیت اجتماعی مدارس کشور ایران در سال ۱۳۹۹ بودند. خبرگان در سطح طبقه اساتید و صاحب‌نظران دانشگاهی کشور، مدیر ارشد ادارات کل آموزش و پرورش کشور و کارشناسان رسمی و پیمانی سطح ادارات آموزش و پرورش قرار داشتند؛ به‌طور که ملاک‌های انتخاب اساتید و صاحب‌نظران دانشگاهی شامل عضو هیأت علمی و سابقه تدریس بالاتر از ۵ سال، حداقل

تحصیلات دکتری تخصصی در شاخه علوم تربیتی و سابقه تألیف، تدوین و ترجمه در زمینه مدیریت آموزشی، ملاک‌های انتخاب مدیر ارشد ادارات کل آموزش و پرورش شامل سابقه سمت‌های ستادی یا اجرایی در وزات‌خانه آموزش و پرورش، تحصیلات مرتبط با شاخه علوم تربیتی و سیاست‌گذار یا تصمیم‌گیرنده در حوزه‌های تحولی نظام آموزشی مانند طرح‌های تعالی مدیریت مدرسه، آیین‌نامه اجرایی طرح مدارس سرآمد، نظام مبتنی بر مدرسه‌محوری، طرح همگام و غیره و ملاک‌های انتخاب کارشناسان رسمی و پیمانی سطح ادارات آموزش و پرورش شامل شناخت کامل سیاست‌ها و اسناد تحولی در سطح مدارس، تحصیلات مرتبط با شاخه علوم تربیتی و اشراف کامل بر وضعیت مدارس و منابع مالی و انسانی و امکانات فیزیکی موجود در سطح استان بودند.

حجم نمونه طبق اصل اشباع نظری ۱۵ نفر برآورد که با روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی انتخاب شدند. از این ۱۵ نفر تعداد ۵ نفر اساتید و صاحب‌نظران دانشگاهی، ۱ نفر مدیر ارشد ادارات کل آموزش و پرورش و ۹ نفر کارشناسان رسمی و پیمانی سطح ادارات آموزش و پرورش بودند. در روش نمونه‌گیری گلوله‌برفی ابتدا تعدادی از افراد نمونه انتخاب و از آنها خواسته شد تا سایر خبرگان را به پژوهشگر معرفی نمایند تا پژوهشگر پس از بررسی ملاک‌های انتخاب افراد تعدادی را به‌عنوان نمونه انتخاب کند که سرشار از اطلاعات باشند و بتوانند بیشترین کمک را به پژوهشگر در نیل به هدف کنند.

برای انجام این پژوهش پس از تأیید پروپوزال اقدام به نمونه‌گیری بر اساس ملاک‌های تعیین‌شده و ذکرشده در بالا شد. سپس، برای نمونه‌ها اهمیت و ضرورت پژوهش بیان و موافقت آنها جهت انجام مصاحبه جلب و درباره زمان و مکان مصاحبه با آنها هماهنگ شد و به آنها گفته شد که علاوه بر یادداشت‌برداری در هنگام مصاحبه از دستگاه ضبط صوت نیز برای ضبط مصاحبه‌ها استفاده می‌شود تا مجدد مورد بررسی قرار گیرد تا کاستی‌های یادداشت‌برداری جبران شود. مصاحبه‌ها در زمان و مکان تعیین‌شده با استفاده از دو ابزار یادداشت‌برداری و ضبط مصاحبه‌ها انجام و در پایان از مصاحبه‌شوندگان به دلیل مشارکت فعال در پژوهش تقدیر به عمل آمد.

ابزار پژوهش حاضر مصاحبه نیمه‌ساختاریافته بود که بر اساس مبانی نظری و با کمک اساتید تعدادی سوال درباره مسئولیت اجتماعی مدارس تهیه و مصاحبه‌شوندگان به‌صورت انفرادی به هر یک از سوال‌ها پاسخ دادند. میانگین مدت زمان مصاحبه با هر فرد حدودی ۳۵ تا ۴۰ دقیقه طول کشید. روایی مصاحبه‌ها با روش مثلث‌سازی مناسب ارزیابی شد. روش‌های مثلث‌سازی شامل مثلث‌سازی منابع داده‌ها (استفاده از منابع متعدد داده‌ها در مطالعه یا پژوهش)، مثلث‌سازی محقق (استفاده بیش از یک پژوهشگر برای جمع‌آوری، تجزیه، تحلیل و تفسیر داده‌ها) و مثلث‌سازی نظریه‌ای یا تئوری (استفاده از دیدگاه‌های متعدد برای تفسیر داده‌ها) است. روایی مثلث‌سازی در این مطالعه به این صورت بود که سوال‌های مصاحبه با دو فرد خبره بررسی و در عین حال از مطالعه تئوری‌ها، منابع اطلاعاتی و مستندات نیز استفاده شد. پایایی مصاحبه‌ها از طریق ضریب توافق بین دو کدگذار با استفاده از فرمول هولستی ۸۶/۶ درصد برآورد که حاکی از پایایی مناسب بود. در این پژوهش داده‌ها با روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی در قالب مقوله‌های نظریه داده‌بنیاد شامل شرایط علی، پدیده محوری، شرایط مداخله‌گر، شرایط زمینه‌ای، راهبردها و پیامدها در نرم‌افزار MAXQDA-12 تحلیل شدند.

یافته‌ها

مصاحبه‌شوندگان ۱۵ نفر شامل ۵ نفر اساتید و صاحب‌نظران دانشگاهی، ۱ نفر مدیر ارشد ادارات کل آموزش و پرورش و ۹ نفر کارشناسان رسمی و پیمانی سطح ادارات آموزش و پرورش بودند که نتایج مصاحبه‌های آنها با روش کدگذاری تحلیل شد. برای پاسخگویی به سوال اول مبتنی بر اینکه شرایط علی مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۱ ارائه شد.

جدول ۱. نتایج کدگذاری باز، محوری و انتخابی برای شرایط علی مسئولیت اجتماعی مدارس

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
مسئولیت‌های قانونی	توجه به حقوق انسانی	۱. التزام به رعایت حقوق اجتماعی شهروندان، ۲. توجه به رعایت هنجارهای قانونی، ۳. توجه به مقررات اجتماعی، ۴. حمایت قانونی از حقوق انسانی و ۵. توجه به حقوق انسانی در اجتماع
توجه به قوانین اجتماعی	توجه به قوانین اجتماعی	۱. توجه به استانداردهای قانونی، ۲. توجه به قوانین زیست محیطی، ۳. نظارت بر اجرای قوانین زیست محیطی و ۴. اعمال قوانین اجتماعی در آموزش و ارائه خدمات

مالکیت فکری	۱. فرهنگ پذیرش مالکیت فکری، ۲. وجود ابزارهای قانونی برای حفاظت از مالکیت فکری و ۳. التزام به رعایت قانون مالکیت فکری	
التزام به قانون	۱. اجتناب از تخلف قوانین حاکم بر جامعه، ۲. رعایت قوانین آموزشی در مدارس، ۳. احترام به قانون و ارزش‌های مدرسه و جامعه و ۴. اجرای آیین‌نامه‌ها و بخش‌نامه‌های اداری	
فراگیر کردن قانون	۱. مدارس نماد قانون‌گرایی، ۲. توجه به اجرای قانون صحیح، ۳. کنترل فساد اداری در مدارس و ۴. پیروی از قوانین و استانداردهای بین‌المللی	
مسئولیت‌های اخلاقی	توجه به شفاف‌سازی ۱. شفاف بودن قوانین سرمایه‌گذاری اجتماعی، ۲. شفافیت در تصمیم‌گیری، ۳. دسترسی به اطلاعات و ۴. عدالت در توزیع اطلاعات	
پاسخگویی	۱. التزام به تعهدات، ۲. قانون‌گرایی، ۳. وجود فرهنگ پاسخگویی و ۴. نهادهای نظارتی	
احترام به ارزش‌ها و هنجارها	۱. رشد فضائل اخلاقی و تحکیم مبانی اعتقادی، ۲. توجه به مقتضیات محلی در اتخاذ رویکردهای تربیتی و آموزشی و ۳. ارزش قائل شدن به تنوع و دفاع از حقوق بشر	
<p>طبق نتایج شرایط علی مسئولیت اجتماعی مدارس دارای ۳۱ مفهوم و ۸ مقوله فرعی در ۲ مقوله اصلی مسئولیت‌های قانونی و مسئولیت‌های اخلاقی بود که مسئولیت‌های قانونی شامل مقوله‌های فرعی توجه به حقوق انسانی، توجه به قوانین اجتماعی، مالکیت فکری، التزام به قانون و فراگیر کردن قانون و مسئولیت‌های اخلاقی شامل مقوله‌های فرعی توجه به شفاف‌سازی، پاسخگویی و احترام به ارزش‌ها و هنجارها بودند (جدول ۱). برای پاسخگویی به سوال دوم مبتنی بر اینکه پدیده محوری مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۲ ارائه شد.</p> <p>جدول ۲. نتایج کدگذاری باز، محوری و انتخابی برای پدیده محوری مسئولیت اجتماعی مدارس</p>		
مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
مسئولیت‌های عمومی و بشردوستانه	توجه به رضایت اجتماعی	۱. توجه به نیازهای اجتماعی شهروندان، ۲. توجه به نارضایتی‌ها شهروندان، ۳. مسئولیت‌پذیری در قبال شهروندان و ۴. پاسخگو بودن در مقابل شهروندان
	توجه به مشارکت اجتماعی	۱. توجه به تصمیم‌گیری مشارکتی، ۲. توجه به مشارکت نهادهای اجتماعی و ۳. توجه به فرهنگ مشارکت
	تعامل با جامعه	۱. مشارکت در توسعه جامعه و کمک به حل مسائل اجتماعی، ۲. حساس‌سازی جامعه به اهمیت آموزش و پرورش، ۳. تربیت شهروند خوب و مسئول و ۴. مشارکت خانواده در فعالیت‌های آموزشی و تربیتی مدرسه
	عدالت اجتماعی	۱. عدالت درون و برون سازمانی (مدرسه)، ۲. استقرار نظام توزیع عادلانه منابع انسانی، مالی و تجهیزاتی مدرسه، ۳. عدالت آموزشی (دسترسی همگانی) و ۴. توجه به آمایش سرزمین
	نقش محلی و بین‌المللی	۱. تعامل اثربخش با مساجد، نهادها و کانون‌های محلی، ۲. مشارکت فعال در مواجهه با نیازهای فوری و عمومی جامعه و ۳. ارتباط با نهادهای جامعه
	توانمندسازی خانواده	۱. کمک به افزایش سطح توانایی‌ها و مهارت‌های خانواده و ۲. ارائه خدمات مشاوره‌ای به خانواده‌های آسیب‌پذیر و آسیب‌زا
	تمرین دموکراسی در مدرسه	۱. درک مفاهیم آگاهی‌های سیاسی و اجتماعی، ۲. توسعه ارزش‌های دموکراتیک و ۳. آموزش مهارت‌ها و هنجارهای سیاسی
<p>طبق نتایج پدیده محوری مسئولیت اجتماعی مدارس دارای ۲۳ مفهوم و ۷ مقوله فرعی در ۱ مقوله اصلی مسئولیت‌های عمومی و بشردوستانه بود که شامل مقوله‌های فرعی توجه به رضایت اجتماعی، توجه به مشارکت اجتماعی، تعامل با جامعه، عدالت اجتماعی، نقش محلی و بین‌المللی، توانمندسازی خانواده و تمرین دموکراسی در مدرسه بودند (جدول ۲).</p> <p>برای پاسخگویی به سوال سوم مبتنی بر اینکه شرایط مداخله‌گر مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد که طبق نتایج شرایط مداخله‌گر مسئولیت اجتماعی مدارس دارای ۴ مفهوم و ۲ مقوله فرعی در ۱ مقوله اصلی مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی بود که شامل مقوله‌های فرعی بی‌اعتمادی در جامعه و نفوذ عوامل سیاسی دینفع بودند (جدول ۳). برای پاسخگویی به سوال چهارم مبتنی بر اینکه شرایط زمینه‌ای مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳ ارائه شد.</p>		

جدول ۳. نتایج کدگذاری باز، محوری و انتخابی برای شرایط زمینه‌ای مسئولیت اجتماعی مدارس

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
مسئولیت‌های اقتصادی	توجه به منابع اقتصادی در جامعه	۱. توجه به منابع اقتصادی مشترک در جامعه، ۲. صرفه‌جویی در انرژی، پول و منابع و ۳. توجه به درک مفاهیم در مسائل اقتصادی
	توجه به توسعه اقتصادی	۱. کمک به درک مفاهیم در حوزه اقتصادی، ۲. کارآفرینی، قناعت و انضباط مالی، ۳. توقف اتلاف منابع اعتباری و ۴. طراحی و راهکارهای کسب درآمد مدارس
	مسئولیت مالی	۱. کاهش هزینه‌های خدماتی ناشی از تعداد فضاهای آموزشی و ۲. مصرف بهینه و دور از اسراف و توانمندسازی والدین در حوزه درک پدیده‌های اقتصادی

طبق نتایج شرایط زمینه‌ای مسئولیت اجتماعی مدارس دارای ۹ مفهوم و ۳ مقوله فرعی در ۱ مقوله اصلی مسئولیت‌های اقتصادی بود که شامل مقوله‌های فرعی توجه به منابع اقتصادی در جامعه، توجه به توسعه اقتصادی و مسئولیت مالی بودند (جدول ۴). برای پاسخگویی به سوال پنجم مبتنی بر اینکه راهبردهای مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۴ ارائه شد.

جدول ۴. نتایج کدگذاری باز، محوری و انتخابی برای راهبردهای مسئولیت اجتماعی مدارس

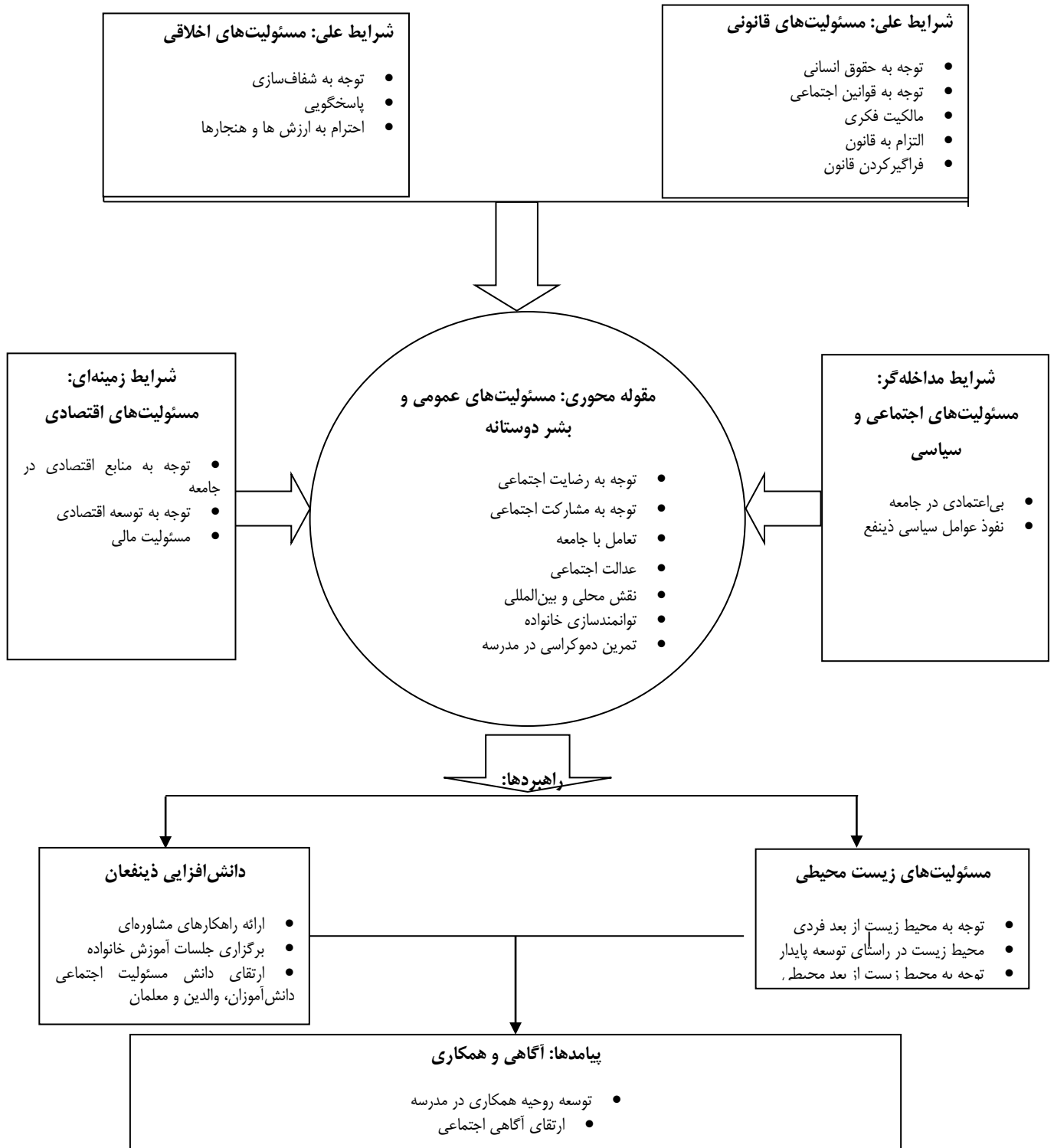
مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
مسئولیت‌های زیست محیطی	توجه به محیط زیست از بعد فردی	۱. توجه به مصرف مناسب انرژی، ۲. صرفه‌جویی در مصرف انرژی، ۳. توجه به جلوگیری از آلودگی‌های زیست محیطی، ۴. توسعه رفتارهای زیست محیطی، ۵. تصمیم‌گیری و عمل بر اساس ملاحظات زیست محیطی و ۶. درک مفاهیم بهداشت عمومی و مسائل زیست محیطی
	محیط زیست در راستای توسعه پایدار	۱. حفظ منابع برای نسل‌های بعدی، ۲. کمک به آموزش همگانی در حفظ محیط زیست، ۳. توسعه و ارتقای بهداشت روانی و ۴. افزایش سلامت جسمی و روانی دانش‌آموزان از طریق ارائه خدمات مشاوره‌ای و تربیتی
	توجه به محیط زیست از بعد محیطی	۱. حفظ محیط زیست برای نسل‌های آینده، ۲. توجه به فعالیت‌های بازیافت زیست محیطی، ۳. توجه به بهینه‌سازی مصرف انرژی، ۴. استفاده از فناوری‌ها پاک و سازگار با محیط زیست و ۵. اهمیت دادن به محیط پیرامون
دانش‌افزایی دینفعان	ارائه راهکارهای مشاوره‌ای	۱. شفاف شدن قوانین سرمایه‌گذاری اجتماعی، ۲. شفاف شدن تصمیم‌گیری‌ها، ۳. ایجاد امکانات دسترسی به اطلاعات و ۴. ایجاد شرایط برای تحقق عدالت در توزیع اطلاعات
	برگزاری جلسات آموزش خانواده	۱. التزام به تعهدات، ۲. اجتناب از قانون‌گریزی، ۳. ایجاد فرهنگ پاسخگویی و ۴. وجود نهادهای نظارتی
	ارتقای دانش مسئولیت اجتماعی دانش‌آموزان، والدین و معلمان	۱. رشد فضائل اخلاقی و تحکیم مبانی اعتقادی و ۲. توجه به مقتضیات محلی در اتخاذ رویکردهای آموزشی و تربیتی

طبق نتایج راهبردهای مسئولیت اجتماعی مدارس دارای ۲۵ مفهوم و ۶ مقوله فرعی در ۲ مقوله اصلی مسئولیت‌های زیست محیطی و دانش‌افزایی دینفعان بود که مسئولیت‌های زیست محیطی شامل مقوله‌های فرعی توجه به محیط زیست از بعد فردی، محیط زیست در راستای توسعه پایدار و توجه به محیط زیست از بعد محیطی و دانش‌افزایی دینفعان شامل مقوله‌های فرعی ارائه راهکارهای مشاوره‌ای، برگزاری جلسات آموزش خانواده و ارتقای دانش مسئولیت اجتماعی دانش‌آموزان، والدین و معلمان بودند (جدول ۴). برای پاسخگویی به سوال ششم مبتنی بر اینکه پیامدهای مسئولیت اجتماعی مدارس چیست؟ از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد که نتایج آن در جدول ۵ ارائه شد.

جدول ۵. نتایج کدگذاری باز، محوری و انتخابی برای پیامدهای مسئولیت اجتماعی مدارس

مقوله اصلی	مقوله فرعی	مفاهیم
آگاهی و همکاری	توسعه روحیه همکاری در مدرسه	۱. افزایش اشتیاق دانش‌آموزان، ۲. رشد و توسعه حس تعهد و مسئولیت‌پذیری و ۳. ارتقای روحیه مثبت‌اندیشی در مدرسه
ارتقای آگاهی اجتماعی		۱. افزایش دانش والدین در زمینه مسئولیت‌های اجتماعی مدارس، ۲. ارتقای منزلت اجتماعی آموزش‌وپرورش در جامعه و ۳. تقویت کارهای گروهی در مدارس

طبق نتایج پیامدهای مسئولیت اجتماعی مدارس دارای ۶ مفهوم و ۲ مقوله فرعی در ۱ مقوله اصلی آگاهی و همکاری بود که شامل مقوله‌های فرعی توسعه روحیه همکاری در مدرسه و ارتقای آگاهی اجتماعی بودند (جدول ۵). برای پاسخگویی به سوال هفتم مبتنی بر اینکه الگوی مسئولیت اجتماعی مدارس چگونه است؟ از روش کدگذاری باز، محوری و انتخابی استفاده شد که نتایج آن در شکل ۱ ارائه شد.

شکل ۱. الگوی پارادایمی مسئولیت اجتماعی مدارس

بحث و نتیجه گیری

با توجه به نقش مسئولیت اجتماعی مدارس بر عملکرد و موفقیت تحصیلی در نظام آموزش و بهبود وضعیت و جایگاه کشور در مقایسه با سایر کشورها و ایجاد مزیت رقابتی در این سازمان، پژوهش حاضر با هدف طراحی و ارائه الگوی مسئولیت اجتماعی مدارس انجام شد.

به طور کلی یافته‌ها نشان داد که مسئولیت اجتماعی مدارس دارای ۹۸ مفهوم و ۲۸ مقوله فرعی در ۸ مقوله اصلی شامل مسئولیت‌های قانونی و مسئولیت‌های اخلاقی (شرایط علی)، مسئولیت‌های عمومی و بشردوستانه (پدیده محوری)، مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی (شرایط مداخله‌گر)، مسئولیت‌های اقتصادی (شرایط زمینه‌ای)، مسئولیت‌های زیست محیطی و دانش‌افزایی ذینفعان (راهبردها) و آگاهی و همکاری (پیامدها) بود. مسئولیت‌های قانونی و مسئولیت‌های اخلاقی به‌عنوان شرایط علی که مسئولیت‌های قانونی شامل توجه به حقوق انسانی، توجه به قوانین اجتماعی، مالکیت فکری، التزام به قانون و فراگیر کردن قانون و مسئولیت‌های اخلاقی شامل توجه به شفاف‌سازی، پاسخگویی و احترام به ارزش‌ها و هنجارها، مسئولیت‌های عمومی و بشردوستانه به‌عنوان پدیده محوری شامل توجه به رضایت اجتماعی، توجه به مشارکت اجتماعی، تعامل با جامعه، عدالت اجتماعی، نقش محلی و بین‌المللی، توانمندسازی خانواده و تمرین دموکراسی در مدرسه، مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی به‌عنوان شرایط مداخله‌گر شامل بی‌اعتمادی در جامعه و نفوذ عوامل سیاسی ذینفع، مسئولیت‌های اقتصادی به‌عنوان شرایط زمینه‌ای شامل توجه به منابع اقتصادی در جامعه، توجه به توسعه اقتصادی و مسئولیت مالی، مسئولیت‌های زیست محیطی و دانش‌افزایی ذینفعان به‌عنوان راهبردها که مسئولیت‌های زیست محیطی شامل توجه به محیط زیست از بعد فردی، محیط زیست در راستای توسعه پایدار و توجه به محیط زیست از بعد محیطی و دانش‌افزایی ذینفعان شامل ارائه راهکارهای مشاوره‌ای، برگزاری جلسات آموزش خانواده و ارتقای دانش مسئولیت اجتماعی دانش‌آموزان، والدین و معلمان و آگاهی و همکاری به‌عنوان پیامدها شامل توسعه روحیه همکاری در مدرسه و ارتقای آگاهی اجتماعی بودند. بیشتر پژوهش‌ها درباره مسئولیت اجتماعی بر روی سازمان‌های غیرآموزشی یا نظام آموزش عالی انجام شدند، اما این یافته‌ها از جهاتی همسو با یافته‌های پژوهش‌های Baradaran & et al (2021)، Khuong & et al (2020)، Eghdampour & et al (2020)، Salehi Motaahed & et al (2020)، Tian & et al (2019)، Haghiri & et al (2018)، Poodineh & et al (2018)، Eghdampour & et al (2018)، Hirigoyen (2015)، Yazdanpanah & Hekmat (2014) و Shahini (2011) بودند.

شرایط علی در واقع همان مقوله‌های مسئولیت‌های قانونی و مسئولیت‌های اخلاقی بودند که مسئولیت‌های قانونی شامل توجه به حقوق انسانی، توجه به قوانین اجتماعی، مالکیت فکری، التزام به قانون و فراگیر کردن قانون و مسئولیت‌های اخلاقی شامل توجه به شفاف‌سازی، پاسخگویی و احترام به ارزش‌ها و هنجارها بود. شرایط علی به شرایطی اطلاق می‌شود که عوامل اصلی ایجادکننده پدیده اصلی مورد مطالعه یعنی مسئولیت اجتماعی مدارس هستند. مسئولیت‌های قانونی ناظر به این امر است که مدارس سعی می‌کنند در چارچوب قوانین ابلاغ‌شده از بالا عمل کنند و مدیران، معاونان، معلمان و دانش‌آموزان به نحو مطلوبی آیین‌نامه، بخشنامه‌ها و قوانین مدرسه را رعایت نمایند. همچنین، مسئولیت‌های اخلاقی با ایجاد نظام فراگیر اطلاع‌رسانی، پاسخگویی و دریافت نظرها و پیشنهادهای مردم، مسئولان و نمایندگان مجلس قابل پیگیری است و توجه به ارزش‌ها و هنجارهای جامعه ضروری می‌باشد. شرایط علی شناسایی شده باعث ایجاد و توسعه مسئولیت اجتماعی مدارس می‌شوند و دو مقوله اصلی مسئولیت‌های قانونی و مسئولیت‌های اخلاقی و هشت مقوله فرعی آن شامل توجه به حقوق انسانی، توجه به قوانین اجتماعی، مالکیت فکری، التزام به قانون، فراگیر کردن قانون، توجه به شفاف‌سازی، پاسخگویی و احترام به ارزش‌ها و هنجارها به‌عنوان عللی تلقی می‌گردند که نقش فعالی در تحقق مسئولیت اجتماعی مدارس داشته و تا زمینه برای بروز و ظهور این عوامل مهیا نشود، مسئولیت اجتماعی مدارس تحقق نمی‌یابد. همچنین، پدیده محوری در واقع همان مقوله مسئولیت‌های عمومی و بشردوستانه بود که شامل توجه به رضایت اجتماعی، توجه به مشارکت اجتماعی، تعامل با جامعه، عدالت اجتماعی، نقش محلی و بین‌المللی، توانمندسازی خانواده و تمرین دموکراسی در مدرسه بودند. پدیده محوری، پدیده اصلی فرایند مورد مطالعه است که یک حادثه و رویدادی می‌باشد که مجموعه‌ای از تعاملات در آن وجود دارد و مربوط به کنترل یا مدیریت آن است. بنابراین، مسئولیت‌های عمومی و بشردوستانه و چهار مقوله فرعی آن شامل توجه به رضایت اجتماعی، توجه به مشارکت اجتماعی، تعامل

با جامعه، عدالت اجتماعی، نقش محلی و بین‌المللی، توانمندسازی خانواده و تمرین دموکراسی در مدرسه نقش مهمی در تحقق مسئولیت اجتماعی مدارس دارند و باید به‌عنوان ستون و مبنای اصلی الگوی مسئولیت اجتماعی مدارس در نظر گرفته شوند. شرایط مداخله‌گر در واقع همان مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی بود که شامل بی‌اعتمادی در جامعه و نفوذ عوامل سیاسی ذینفع بودند. شرایط مداخله‌گر به شرایط با عواملی گفته می‌شود که بر پدیده محوری یعنی مسئولیت اجتماعی مدارس تأثیر می‌گذارد و در پژوهش حاضر مقوله اصلی شناسایی شده برای شرایط مداخله‌گر مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی و دو مقوله فرعی بی‌اعتمادی در جامعه و نفوذ عوامل سیاسی ذینفع است که وجود آن و مقوله‌های فرعی و مفاهیم مرتبط با آن بر مسئولیت اجتماعی مدارس اثر می‌گذارد. علاوه بر آن، شرایط زمینه‌ای در واقع همان مسئولیت‌های اقتصادی بود که شامل توجه به منابع اقتصادی در جامعه، توجه به توسعه اقتصادی و مسئولیت مالی بودند. شرایط زمینه‌ای به شرایطی اطلاق می‌شود که بر پدیده محوری تأثیر می‌گذارد و گاهی جداسازی شرایط زمینه‌ای از شرایط علی دشوار به نظر می‌رسد و در پژوهش حاضر مقوله اصلی شناسایی شده برای شرایط زمینه‌ای مسئولیت‌های اقتصادی با سه مقوله فرعی توجه به منابع اقتصادی در جامعه، توجه به توسعه اقتصادی و مسئولیت مالی است که وجود آن برای تحقق مسئولیت اجتماعی مدارس لازم و ضروری است.

راهبردها در واقع همان مسئولیت‌های زیست محیطی و دانش‌افزایی ذینفعان بودند که مسئولیت‌های زیست محیطی شامل توجه به محیط زیست از بعد فردی، محیط زیست در راستای توسعه پایدار و توجه به محیط زیست از بعد محیطی و دانش‌افزایی ذینفعان شامل ارائه راهکارهای مشاوره‌ای، برگزاری جلسات آموزش خانواده و ارتقای دانش مسئولیت اجتماعی دانش‌آموزان، والدین و معلمان بود. راهبردها، کنش و واکنش‌ها و استراتژی‌های خاصی هستند که از پدیده محوری که خود متأثر از شرایط علی، شرایط مداخله‌گر و شرایط زمینه‌ای است، منتج می‌شوند. این کنش‌ها و واکنش‌ها بیانگر رفتارها، فعالیت‌ها و تعامل‌های هدف‌داری هستند که در پاسخ به مقوله محوری اتخاذ می‌گردند. بر اساس نتایج این پژوهش، راهبردهای مسئولیت اجتماعی مدارس شامل مقوله‌های اصلی مسئولیت‌های زیست محیطی و دانش‌افزایی ذینفعان با شش مقوله فرعی توجه به محیط زیست از بعد فردی، محیط زیست در راستای توسعه پایدار، توجه به محیط زیست از بعد محیطی، ارائه راهکارهای مشاوره‌ای، برگزاری جلسات آموزش خانواده و ارتقای دانش مسئولیت اجتماعی دانش‌آموزان، والدین و معلمان می‌باشند که نقش مهم و موثری در اجرا و تحقق مسئولیت اجتماعی مدارس دارند. همچنین، پیامدها در واقع همان آگاهی و همکاری بود که شامل توسعه روحیه همکاری در مدرسه و ارتقای آگاهی اجتماعی بودند. پیامدها خروجی حاصل از بکارگیری راهبردها و بیانگر نتایج و پیامدهایی هستند که در اثر اتخاذ راهبردها بوجود می‌آیند. در این پژوهش مشخص شد که پیامدهای مسئولیت اجتماعی مدارس شامل مقوله اصلی آگاهی و همکاری در مدرسه و دو مقوله فرعی توسعه روحیه همکاری در مدرسه و ارتقای آگاهی اجتماعی بود که محقق شدن آن حاکی از تحقق موفقیت‌آمیز مسئولیت اجتماعی مدارس می‌باشد.

به‌طور کلی تحقق مسئولیت اجتماعی مدارس مستلزم بکارگیری دو مقوله اصلی راهبردها شامل مسئولیت‌های زیست محیطی (توجه به محیط زیست از بعد فردی، محیط زیست در راستای توسعه پایدار و توجه به محیط زیست از بعد محیطی) و دانش‌افزایی ذینفعان (ارائه راهکارهای مشاوره‌ای، برگزاری جلسات آموزش خانواده و ارتقای دانش مسئولیت اجتماعی دانش‌آموزان، والدین و معلمان) بوده؛ به نحوی که راهبردهای مذکور مستخرج از مسئولیت‌های عمومی و بشردوستانه از یک سو تحت تأثیر شرایط مسئولیت‌های اقتصادی (توجه به منابع اقتصادی در جامعه، توجه به توسعه اقتصادی و مسئولیت مالی)، از یک سو تحت تأثیر مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی (بی‌اعتمادی در جامعه و نفوذ عوامل سیاسی ذینفع) و از سوی دیگر تحت تأثیر مسئولیت‌های قانونی (توجه به حقوق انسانی، توجه به قوانین اجتماعی، مالکیت فکری، التزام به قانون و فراگیر کردن قانون) و اخلاقی (توجه به شفاف‌سازی، پاسخگویی و احترام به ارزش‌ها و هنجارها) بوده تا بتوان به پیامدهای آگاهی و همکاری در مدرسه (توسعه روحیه همکاری در مدرسه و ارتقای آگاهی اجتماعی) دست یافت.

در این پژوهش، پژوهشگر با محدودیت‌هایی روبرو بود که می‌توان به دشواری، زمان‌بر و پرهزینه‌تر بودن مصاحبه‌ها اشاره کرد. محدودیت دیگر شاید از دست رفتن بخشی از اطلاعات در مصاحبه‌ها به دلیل محافظه‌کاری مصاحبه‌شوندگان و عافیت‌طلبی سازمانی باشد. پژوهش حاضر، پژوهشی کیفی بود که از ابزار مصاحبه با ۱۵ نفر از متخصصان استفاده کرد و همه محدودیت‌های این روش پژوهشی را نیز دارد. به‌عنوان آخرین محدودیت می‌توان به استفاده از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی هدفمند اشاره کرد که این خطای نمونه‌گیری این روش بیشتر از روش‌های نمونه‌گیری تصادفی است. بنابراین، بهره‌گیری از روش‌های نمونه‌گیری

تصادفی و استفاده بیشتر از پژوهش‌های کیفی و در کنار آن استفاده از پژوهش‌های کمی می‌تواند باعث جامعیت مطالب در زمینه مسئولیت اجتماعی مدارس شود. پیشنهاد کاربردی دیگر، ساخت پرسشنامه برای مسئولیت اجتماعی مدارس و اجرای آن در سطح کلان و بررسی وضعیت مقوله‌های آن برای برنامه‌ریزی جهت بهبود مسئولیت اجتماعی مدارس است. با توجه به الگوی پارادایمی پژوهش حاضر طراحی و اجرای برنامه‌هایی برای ارزیابی و بهبود مسئولیت اجتماعی مدارس توسط متخصصان و برنامه‌ریزان ضروری می‌باشد. پیشنهاد کاربردی دیگر اینکه برای مسئولیت اجتماعی مدارس یک منشور با کمک کادر اجرایی مدرسه، دانش‌آموزان، والدین و نهادهای محلی، منطقه‌ای و ملی طراحی و افراد خود را ملزم به تبعیت از آن نمایند. آخرین پیشنهاد کاربردی اینکه مدیران و مسئولان آموزش و پرورش برای بهبود مسئولیت اجتماعی مدارس برنامه‌هایی جهت مسئولیت‌های قانونی، مسئولیت‌های اخلاقی، مسئولیت‌های عمومی و بشردوستانه، مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی، مسئولیت‌های اقتصادی، مسئولیت‌های زیست محیطی، دانش‌افزایی ذینفعان و آگاهی و همکاری طراحی و از طریق کارگاه‌های آموزشی و سمینارهای علمی برای دانش‌آموزان، والدین و معلمان اجرا کنند.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله پژوهشگران از شرکت‌کنندگان در پژوهش به دلیل مشارکت فعال در پژوهش و از مسئولان آنها به دلیل موافقت جهت انجام پژوهش و مصاحبه با آنها تقدیر و تشکر می‌شود.

References

- Augustiniene A, Jociene J, Minkute-Henrickson R. (2015). Social responsibility of a Comprehensive school: Theoretical insights of its modeling. *International Journal on Global Business Management & Research*, 3(2): 23-41.
- Baradaran Haghiri M, Noorshahi N, Roshan AR. (2019). The conceptualization of social responsibility of the university in Iran. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 25(3): 1-26. (In Persian)
- Bugdayci S. (2019). Examining personal and social responsibility levels of secondary school students. *Universal Journal of Educational Research*, 7(1), 206-210.
- Burgos J, Carnero C. (2020). Assessment of social responsibility in education in secondary schools. *Journal of Sustainability*, 12(4849): 1-38.
- Chaisa P, Chinokul S. (2021). Effects of reading instruction using backward design framework and citizenship theme to enhance English reading comprehension and social responsibility of tenth-grade Thai EFL students. *LEARN Journal: Language Education and Acquisition Research Network*, 14(1): 176-207.
- Cheng WY, Cheung RYM, Chung KKH. (2021). Understanding adolescents' perceived social responsibility: The role of family cohesion, interdependent self-construal, and social trust. *Journal of Adolescence*, 89: 55-62.
- Eghdampour R, Keshtiaray N, Esmaili R. (2020). Student's experiences of social responsibility in the university. *Journal of Higher Education Curriculum*, 10(20): 237-264. (In Persian)
- Eghdampour R, Keshtiaray N, Esmaili R. (2018). Identifying factors affecting social responsibility of higher education student's. *Qualitative Research in Curriculum*, 3(9): 139-169. (In Persian)
- Hirigoyen G. (2015). Relationships between corporate social responsibility and financial performance: What is the causality? *Journal of Business & Management, Science and Education Centre of North America*, 4(1): 18-43.
- Huang Y, Do M. (2021). Review of empirical research on university social responsibility. *International Journal of Educational Management*, 35(3): 549-563.
- Khuong MN, Truogan NK, Hang TTT. (2021). Stakeholders and corporate social responsibility (CSR) programme as key sustainable development strategies to promote corporate reputation—evidence from Vietnam. *Cognt Business & Management*, 8(1): 1-8.
- Madhoushi M, Norouzi A. (2015). The explanation of promotion template for corporate social responsibility. *Journal of Strategic Management Studies*, 6(23): 43-60. (In Persian)
- Malinauskas RK, Juodsnukis DR. (2017). Education of social responsibility among sports schools students. *European Journal of Contemporary Education*, 6(2): 289-296.
- Moradi Kordkandi Z. (2020). Relationship between organizational socialization and social responsibility of high school teachers in Shahin Dej city. *Journal of Research Ourmazi*, 49: 61-77. (In Persian)
- Okechukwu Ugwuozor F, Otu MS. (2020). Effect of exposure to business ethics courses on students' perceptions of the linkage between ethics education and corporate social responsibility. *Journal of Education for Business*, 95(4): 242-247.
- Poodineh M, Hosseingholizadeh R, Mahram B. (2018). Social responsibility of school: A case study of two girls' middle schools in Mashhad city. *Journal of New Educational Approaches*, 13(2): 95-120. (In Persian)
- Salehi Motaahed Z, Bakhtari H, Seyedin ZS. (2020). Exploring the components of social Responsibility in Primary School Social Science Textbooks Based on the Teachings of Nahj al-Balagha1. *Biannual Journal of Islamic Perspective on Educational Science*, 8(15): 165-189. (In Persian)

- Saracaloglu AS, Gerceker CS. (2018). Relationship between individual social responsibilities and personal values of teacher candidates. *International Education Studies*, 11(10), 64-77.
- Shahini HA. (2011). Social responsibility promotion alternatives among staff managers of Islamic Azad University Central organization. *Journal of Cultural Management*, 5(4): 116-123. (In Persian)
- Tian Q, Liu Y, Fan J. (2015). The effects of external stakeholder pressure and ethical leadership on corporate social responsibility in China. *Journal of Management & Organization*, 21(4): 388-410.
- Yazdanpanah L, Hekmat F. (2014). Study of effective factors on social responsibility between students of Shahid Bahonar University of Kerman. *Journal of Iranian Social Studies*, 8(2): 128-152. (In Persian)

Designing and Presenting the Schools Social Responsibility Model

Seyedah Tayyeb Tabai¹

Hamid Shafizadeh^{2*}

Nader Soleimani³

Abstract

Purpose: Today, organizational socialization is very important for individuals and organizations. Because on the one hand, if it is neglected or ignored, the probability of occurrence and repetition of behaviors outside the framework and organizational norms will increase, and the continuation of this situation will lead to the formation of negative attitudes and behaviors, conflicts, conflicts, displacement and leaving the job, and on the other hand, the cost of selection And it increases the recruitment of efficient and practical forces for the organization. One of the main concerns of efficient managers at different levels of the organization is how to create suitable platforms for human factors to fulfill their job duties and ethical principles with a sense of responsibility and full commitment, which is one of the factors affecting it, is social responsibility. One of the indicators of citizenship behavior in all organizations, including educational organizations, is acceptance of responsibility, and responsibility is a social process through which people consider themselves a part of the organization and their job, and they tend to always see their organization as successful. Responsibility means valuing the interdependent relationships that exist between the organization, the interest groups, the economic system and related communities, and social responsibility is a tool for the obligations that an organization must have towards its society, a way for policy ideas about the implementation of obligations. And it is a tool to meet the needs of both organization and society. Social responsibility is a social obligation to apply policies in organizational decisions and perform actions and activities related to the values accepted by society. Social responsibility in schools plays an important role in the schools performance and success. As a result, the present study was conducted with the aim of designing and presenting the schools social responsibility model.

Methodology: This study in terms of purpose was applied and in terms of implementation method was qualitative based on the theory of Strauss and Corbin (1998). The research population was schools social responsibility experts of Iran country in 2020 year. The sample size according to the theoretical saturation principle was estimated 15 people who were selected by snowball sampling method. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed by open, axial and selective coding method in MAXQDA-12 software.

Findings: Findings showed that social responsibility of schools has 98 concepts and 28 sub-categories in 8 main categories including legal responsibilities and moral responsibilities (causal conditions), public and humanitarian responsibilities (central phenomenon), social and political responsibilities (intervening conditions), economic responsibilities (Contextual conditions), environmental responsibilities and stakeholder awareness (strategies) and awareness and cooperation (consequences).

Conclusion: The present research model can be a guide for professionals and planners and they can design and implement programs based on it to evaluate and improve the schools social responsibility.

Keywords: Social responsibility, Schools, Awareness, Cooperation

---

¹ PhD student, Department of Educational Management, Islamic Azad University, Garmsar branch, Garmsar, Iran. ttabai801@gmail.com

² Associate Professor, Department of Educational Management, Islamic Azad University, Garmsar branch, Garmsar, Iran (corresponding author). shafizadeh11@gmail.com

³. Associate Professor, Educational Management Department, Islamic Azad University, Garmsar Branch, Garmsar, Iran. drnasoleimani@yahoo.com